

ACAD. IACHIM GROSUL: CONTRIBUȚII LA ȘTIINȚA ISTORICĂ

*Membru corespondent al AȘM
Demir DRAGNEV*

În istoria științei din Republica Moldova din perioada postbelică un loc de frunte îl ocupă Iachim Grosul. Savant notoriu, el a condus procesul de constituire a științei academice din republică. Distins istoric, a creat o școală științifică de studiere a vieții sătești din Basarabia din sec. al XIX-lea în baza unui vast material documentar, arhivistic. A fost, de asemenea, primul profesor universitar care, în paralel cu multe cursuri generale, a predat și un curs special de istorie a Moldovei din epoca modernă.

Afirmarea omului de știință Iachim Grosul s-a datorat capacităților sale moștenite și mediului în care a activat. El a găsit calea spre colaborare cu savanți de prim rang din fosta URSS. A știut să se adapteze condițiilor dure din acele timpuri, când omul de creație trebuia să treacă prin grele încercări, care puteau să-l înalțe în slava cerurilor și apoi de acolo să-l arunce în infern. Au fost timpuri de entuziasm naiv și de mari năzuințe, dar și de negare sau falsificare a unor adevăruri incontestabile.

Omul Iachim Grosul nu și-a ales timpul când să se manifeste, ci timpul l-a ales pe el, căci, după cum spunea marele nostru cronicar Miron Costin: *nu sunt vremurile sub cârma omului, ci bietul om sub vremuri.*

Iachim Grosul a văzut lumina zilei la 8 (21) septembrie 1912 în satul Caragaș, r-l Slobozia (din apropierea or. Tiraspol), într-o familie de țărani moldoveni cu vechi tradiții naționale. Părinții l-au educat în spiritul dragostei față de muncă și carte.

După absolvirea în 1933 a școlii medii din satul natal, Iachim Grosul devine student la Institutul Pedagogic din Tiraspol, pe care îl absolvă în 1937, obținând specialitatea de istoric-pedagog. În 1937-1939 activează în calitate de lector, apoi decan al Facultății de Istorie a aceluiași Institut. Urmează serviciul militar și continuarea activității pedagogice în evacuare: director de școală în orașul Kzâl-Orda din Kazahstan, ulterior lector, decan al Facultății Institutului Pedagogic Moldovenesc Unit evacuat în or. Buguruslan, regiunea Orenburg (Russia) (1941-1944), continuându-și apoi activitatea la același Institut după reîntoarcerea, în 1944, la Chișinău. În octombrie 1946, Ia. Grosul este numit de-

can al Facultății de Istorie și Filologie al nou-createi Universității de Stat din Chișinău. Cunoscându-i-se autoritatea în mediul științifico-pedagogic, Ia. Grosul, pe drept, ar fi trebuit să devină primul ei rector, dar regimul totalitar comunist a preferat candidatura unui funcționar docil, selectat la Moscova.

Activitatea sa pedagogică Ia. Grosul a îmbinat-o cu cea științifică, afirmându-se în domeniul organizării științei și a cercetării în problemele de istorie modernă a Basarabiei.

Științei academice savantul Ia. Grosul i-a consacrat ultimii 30 de ani ai vieții sale. De la crearea Bazei Științifice și apoi a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (1946-1961), Ia. Grosul a activat în calitate de vicepreședinte, precum și de președinte al acestei instituții (1947-1961), dirijând procesul de organizare a științei academice și de elaborare a direcțiilor ei prioritare de cercetare.

Este deosebit de valoroasă contribuția sa la crearea în 1961 a Academiei de Științe a Moldovei, a cărei inaugurare era mult timp amânată la Moscova din diferite motive. Ia. Grosul devine primul ei președinte și membru titular. În 1966 Ia. Grosul este ales și membru corespondent al A.Ș. a URSS.

Lucrând încă la Institutul Pedagogic din Tiraspol, tânărul istoric Iachim Grosul a început să colecteze documente referitoare la istoria economică a Basarabiei din sec. al XIX-lea din Arhiva regională din Odesa, Arhiva de Stat din Sankt Petersburg (Leningrad) și din Arhiva de Stat din Chișinău (în 1940-1941), pe care le-a luat cu sine la Kzâl-Orda. Acolo s-a întâlnit cu renumiți profesori de la Universitatea Unită Ucraineană (din Kiev și Harkov), evacuată, de asemenea, în acest oraș. Ei, îndeosebi prof. A.A. Vvedenski, l-au încurajat să susțină la începutul anului 1944 teza de candidat în științe istorice pe tema „Reforma țărănească din 1868 în Moldova” (se avea în vedere în Basarabia).

Teza a avut o deosebită importanță pentru determinarea direcției de cercetare a savantului, punând bazele investigațiilor sale de mai departe care au avut drept rezultat formarea lui ca istoric al relațiilor socio-economice, îndeosebi – al celor privind istoria țărânimii. Cercetările efectuate de către Ia. Grosul au impulsivat dezvoltarea științei istorice în perioada postbelică, în special investigațiile referitor la epoca modernă. Împreună cu discipolii săi – Ilie Budac, Mihail Muntean, Pavel Dimitriev (Dumitriu), Ivan Anțupov ș. a. a creat o școală științifică cu perspectivă favorabilă.

Tema reformei țărănești din Basarabia, din 1868, a fost în centrul atenției acad. Ia. Grosul și după susținerea tezei de candidat în științe, publicând și o

monografie specială (în colaborare cu Ilie Budac), în care ea a fost amplu analizată sub toate aspectele: premisele reformei, etapele realizării ei, particularitățile locale, importanța reformei pentru modernizarea societății basarabene în condițiile specifice ale regimului țarist.

În decembrie 1955, Iachim Grosul susține în cadrul Consiliului Științific al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. teza de doctor în istorie (de doctor habilitat) cu tema „Țăranii Basarabiei (1812-1875)”, care a servit drept bază pentru monografia sa fundamentală „Țăranii Basarabiei. 1812-1861”, editată la Chișinău în 1956. În monografie supune unei analize detaliate istoriografia problemei, dinamica populației Basarabiei, evoluția categoriilor de săteni, păstrate din perioada medievală – țărani clăcași și dijmași, răzeși, scutelnici, mazili, ruptași etc. –, precum și unele categorii de populație rurală, apărute după 1812 în urma politicii țariste de colonizare a provinciei: țăranii statului și coloniștii străini – bulgari, găgăuzi, germani etc. Autorul a ajuns la concluzii argumentate despre schimbarea statutului categoriilor de țărani sub impactul dezvoltării relațiilor capitaliste.

Tematica socio-economică a fost aprofundată de către acad. Iachim Grosul, în două monografii: *Istoria economiei naționale a Basarabiei (1812-1861)*, Chișinău, 1967 și *Istoria economiei naționale a Basarabiei (1861-1905)*, Chișinău, 1972, editate în colaborare. Într-o formă de sinteză aceste lucrări au constituit volumul II din *Istoria economiei naționale a R.S.S.M.*, (Chișinău, 1976). Bazate pe un vast material factologic și statistic (inclusiv zeci de tabele), lucrările menționate nu și-au pierdut importanța nici în prezent.

Rămân actuale și concluziile autorului despre cele două zone (sudică și central-nordică) de dezvoltare a capitalismului în agricultura ținutului, în perioada de până la reformă, în prima – în baza dezvoltării gospodăriilor de fermieri, iar în a doua – prin intermediul evoluției gospodăriilor moșierești, bazate pe munca de clacă a țăranilor dependenți, care produceau mărfuri agricole pentru piața internă și cea externă. Totodată, a fost evidențiată dezvoltarea lentă a industriei ținutului. Fiind o zonă agrară, specializată, cu precădere, în producția de cereale, vinuri, fructe etc., Basarabia este prezentată drept o „colonie internă” a Rusiei țariste.

Lista lucrărilor de sinteză, la care a participat acad. Ia. Grosul în calitate de coautor, include și cursul academic *Istoria R.S.S.M.* în două volume (1950, 1967), lucrare scrisă în spiritul ideologiei acelor timpuri, dar care includea și materiale concrete

din surse publicate și de arhivă importante pentru cititor, îndeosebi în capitolele scrise de Ia. Grosul.

În afară de publicarea cercetărilor monografice și a lucrărilor de sinteză, acad. Ia. Grosul a acordat o deosebită atenție editării documentelor depistate în arhivele din Chișinău, Moscova, Sankt-Petersburg. O prestigioasă colecție de documente, intitulată *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România (sec. XV-XVII)*, (Moscova, 1962-1970), la elaborarea căreia au participat acad. Ia. Grosul și acad. A. Oțetea (Academia Română) în calitate de coordonatori, constituie cele trei volume de documente medievale consacrate istoriei relațiilor româno-ruse. A fost prima colaborare a istoricilor din RSSM și România la elaborarea unei lucrări comune.

Altă colecție de documente și materiale, inițiată de acad. Ia. Grosul în 1957, al cărei coordonator a fost, și realizată în 5 volume pe parcursul anilor '60 este *Istoria Moldovei. Documente și materiale*. Ele includ materiale de arhivă cu privire la situația socio-economică a Basarabiei în perioada anilor 1812-1905. Unele volume (alcătuitor Ilie Budac) cuprind și materiale referitoare la viața social-politică, dar nu conțin documente privind mișcarea națională.

Este greu într-un spațiu restrâns să caracterizezi tematica celor peste 280 de publicații (individuale și în colaborare) semnate de acad. Iachim Grosul. Pe parcursul a mai mult de trei decenii de activitate, studiind diverse probleme, a făcut anumite concluzii venind în susținerea lor cu argumente proprii, aprofundându-le pe cele trase de alți autori. Cu timpul, a refuzat la unele aprecieri ale sale (de exemplu, despre starea de șerbie a țăranilor basarabeni din sec. al XIX-lea), iar anumite probleme, luate în discuție de el, au fost amplu cercetate de către discipolii săi.

Acad. Ia. Grosul nu ocolea problemele controversate. În acest context voi menționa chestiunea privind evoluția proprietății funciare răzeșești. Răzeșii constituiau o categorie specifică de populație rurală, ea fiind un obiect al preocupărilor lui chiar de la începutul cercetărilor științifice. Îmi amintesc de cursul său universitar, pe care l-am ascultat în 1956 fiind student la Universitatea de Stat. După ce și-a expus într-o lecție specială viziunea asupra evoluției situației răzeșilor, m-am apropiat și i-am mărturisit că provin dintr-un sat răzeșesc (s. Cureșnița, jud. Sorocea), povestindu-i tot ce știam de la bunici despre obștea răzeșească. Cele spuse l-au interesat foarte mult, propunându-mi să mă ocup de această problemă.

La începutul anilor '60, fiind deja cercetător la Institutul de Istorie al A.Ș. a Moldovei ne-a invitat pe mine și pe P. Sovietov, expunându-ne intenția sa de a

cerceta cu noi problema evoluției proprietății răzășești. Am întocmit împreună un plan de lucru asupra studiului preconizat, apoi am colectat diverse materiale documentare și istoriografice, pe care le-am supus cu acad. Ia. Grosul analizei. Lucram în așa-numitul „birou mic”, o cămăruță care se afla alături de biroul oficial al președintelui Academiei, unde el se ocupa exclusiv de cercetări științifice. Aici am învățat cum să elaborezi o lucrare colectivă. Iachim Serghievici, după cum îi spuneam noi pe vremea ceea, nu ne impunea punctul său de vedere, ci ne cerea să pătrundem în sensul surselor istorice. Concluziile la care am ajuns atunci pe baza unor cercetări comparate ne-a permis să depășim concepția oficială referitor la această categorie socială de slujitori nobili.

Pe la mijlocul anilor '60, în condițiile așa-numitului „dezgheț hrușciovist”, unii istorici moscoviți (acad. L. Cerepnin, acad. S. Skazkin, prof. I. Gumilev, prof. M. Barg etc.) inițiază reexaminarea variantei dogmatice a teoriei formațiunilor socio-economice. Ei promovau concepția așa-numitei „tipologii” a evoluției societății în unele zone istorico-geografice. Profitând de organizarea la Chișinău a unei sesiuni a simpozionului unional consacrat istoriei agrare a Europei de Est (1964), acad. Ia. Grosul și colaboratorii săi (cu o anumită contribuție a subsemnatului, fapt menționat în studiul respectiv) au elaborat referatul „Istoriografia contemporană despre evoluția relațiilor agrare în Moldova și Valahia în perioada de trecere de la feudalism la capitalism”. Publicat la Chișinău și la Moscova, acest referat a inaugurat o nouă direcție în cercetările științifice din republică. Cercetările tipologice de la Chișinău în frunte cu acad. Ia. Grosul și m. cor. Pavel Sovietov au devenit cunoscute atât în U.R.S.S., cât și în alte țări (România, Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria). Cercetările acestei probleme au continuat și în 1973, când la Chișinău și-a desfășurat lucrările un simpozion internațional consacrat studierii tipologiei feudalismului în Europa de Sud-Est. La acest simpozion acad. Ia. Grosul a prezentat referatul „Evoluția tipologiei feudalismului tardiv și a perioadei de trecere la capitalism în Principatele Dunărene” (scris în colaborare cu P. Sovietov). Concluziile la care au ajuns autorii deschideau noi perspective în studierea premiselor modernizării în Principate, ei constatând că Moldova și Țara Românească în perioada modernității timpurii au cunoscut o evoluție socioeconomică comună, alcătuiind o zonă tipologică aparte de trecere de la medieval la modern, deosebită de cele din Europa de Sud-Est și de Est. Pentru această zonă era caracteristică o evoluție specifică a relațiilor sociale (de la cele etatizate la cele de proprietate privată),

economice (trecerea de la exportul predominant al animalelor la cel al produselor cerealiere), politice (de la domniile fanariote la domniile pământene) etc. Aceste și alte momente comune Moldovei și Țării Românești au constituit premise ale evenimentelor politice, care s-au derulat în Principatele Române la mijlocul secolului al XIX-lea și s-au încheiat cu unirea lor.

Printre multiplele publicații, semnate de acad. Ia. Grosul, trebuie evidențiată monografia *Autonomia Basarabiei în componența Rusiei*, elaborată în anii '60. Atunci acad. I. Grosul considera că a sosit timpul să fie clarificate unele momente referitoare la politica țarismului în Basarabia în primele două decenii după 1812. Chiar în introducerea monografiei se menționează că spre sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX Rusia a atins hotarele sale naturale, după aceasta urmând încorporarea în imperiu a unor teritorii neruse, scopul urmărit fiind acapararea unor noi zone strategice și extinderea relațiilor feudale în aceste spații. Ducând o politică duplicitară (de colaborare cu aristocrația locală, dar și de exploatare a resurselor naturale și umane), țarismul a permis la început constituirea în Basarabia a unei autonomii administrative. Deși politica de rusificare a ținutului se realiza prin metode nonviolente, activitatea administrației instaurate de către noii stăpâni ai provinciei a stârnit în rândurile populației locale proteste vehemente. Conducerea ținutului, constituită din funcționari ruși și moldoveni recrutați de țarism, se caracteriza, după aprecierea acad. Ia. Grosul, prin corupție, lăcomie, birocrăție, lenevie și proastă reputație.

Lichidarea în 1828 a autonomiei Basarabiei s-a înscris, în opinia acad. Ia. Grosul, în contextul politicii generale țariste reacționare, care a stârnit protestele oamenilor progresiști ruși și ale tuturor popoarelor subjuate de la periferiile imperiului. De menționat că, deși această temă a fost tratată și în alte lucrări, cercetarea acad. Ia. Grosul rămâne a fi cea mai amplă.

Monografia respectivă a fost încheiată la sfârșitul anilor '60, când perioada de liberalizare relativă este înlocuită cu un nou totalitarism dur. În aceste condiții acad. Ia. Grosul a găsit de cuviință să nu-și publice studiul, el fiind editat după moartea lui, în 1982, cu omiterea din text a unor momente de critică fățișă a politicii țarismului în Basarabia.

Caracteristica generală a activității științifice a acad. Ia. Grosul este completată și de munca asiduă, pe care a depus-o la redactarea științifică a multor lucrări de sinteză, studii colective și monografii ale colegilor săi (peste 100 de lucrări). Printre acestea

vom menționa, îndeosebi, *Enciclopedia Moldovenească*, editată în 7 volume, începând cu anul 1970 (la primele trei volume acad. Ia. Grosul a fost redactor-șef).

În componența redacției literare au fost incluși cunoscuți specialiști în limba română, în frunte cu Valentin Mândăcanu. Aceasta a provocat repulsia organelor centrale de partid din republică, care au intervenit în scopul de a-i concedia pe acești profesioniști, învinuindu-i de „naționalism”.

Aflându-se pe parcursul a trei decenii în fruntea comunității academice din Moldova, Ia. Grosul nu totdeauna a fost liber în acțiunile sale. Și dacă în unele publicații și activități a fost nevoit să plătească tribut epocii în care a activat, nu aceste momente caracterizează, în viziunea noastră, esența activității

și a operei lui științifice. Din ea se reliefează tendința savantului spre obiectivitate științifică și documentare fundamentală. Iată de ce, în esența sa, opera acad. Ia. Grosul și-a păstrat importanța științifică și după 36 de ani de la trecerea sa în lumea celor dreți.

Noile generații de cercetători vor aprecia problemele abordate de acad. Iachim Grosul, completând sau revizuire, contestând sau aprobând interpretările și concluziile sale, dar, credem noi, nu vor trece cu vederea realizările-i de pionierat, care ocupă un loc binemeritat în tezaurul științei istorice naționale. El a fost unul dintre primii care a trasat brazda științei academice din Moldova, fapt pentru care îi aducem omagiul nostru respectuos la cei 100 de ani de la nașterea sa.



Iurie Matei. *Sursa de infecție*. 2008, ulei/pânză, 75x60 cm.